

EDUKACJA Z PERSPEKTYWY PARADYGMATU SYSTEMOWEGO I GLOBALIZUJĄCEGO SIĘ ŚWIATA¹

Wprowadzenie

Dokonujące się przemiany cywilizacyjne, „galopująca” globalizacja, stwarzają współczesnemu człowiekowi nowe sytuacje, niezmiernie złożone, trudne do przewidzenia, wymagające nowych rozwiązań, nowych strategii, nowych umiejętności, nowego spojrzenia na świat – postrzegania go jako całości itp. By człowiek funkcjonujący współcześnie i w przyszłości mógł sprostać wyzwaniom dnia dzisiejszego i jutrzejszego oraz był w stanie „stawić czoła” pojawiającym się problemom, powinien w procesie edukacyjnym być do tego odpowiednio przygotowany. Sprostać temu może edukacja, jeśli będzie edukacją globalną, podobnie jak wszystkie inne problemy w globalnym świecie.

Paradygmat systemowy – nowoczesna globalna nauka

W czwartym etapie ewolucji cywilizacyjnej wraz z paradygmatem systemowym, który pojawił się po zakończeniu II wojny światowej powstała nauka nowoczesna. W poprzedzającym go trzecim etapie, który zakończył się wraz z końcem ostatniej wojny, w ramach paradygmatu deterministyczno-mechanicystycznego, istniała nauka tradycyjna, do dziś wielu naukowców w niej funkcjonuje. Jeśli chodzi o psychologię, była i jest to w dalszym ciągu psychologia klasyczna².

Według Thomasa S. Kuhna „przejście do nowego paradygmatu to właśnie rewolucja naukowa”³. Paradygmat systemowy pojawił się jako efekt takiej rewolucji, o której Marian Mazur powiedział, że „była to istna eksplozja nauk interdyscyplinarnych”⁴, w których powstało wiele ścisłych naukowych teorii. Th.S. Kuhn uważa, że nowa teoria dotycząca jakiejś dziedziny nauki pojawia się dopiero, gdy w tej dziedzinie występuje kryzys, wówczas teoria jest bezpośrednią odpowiedzią na ten kryzys, „kryzys jest koniecznym warunkiem wstępnym poja-

¹ Artykuł zgłoszony na I Międzynarodowym Sympozjum Naukowym pt: „Edukacja i gospodarka w dobie globalizacji”, które odbyło się w Dąbrowie Górniczej w maju 2013 roku. Artykuł ten jest zamieszczony na www.jolantawilsz.pl

² Naukę nowoczesną i naukę tradycyjną omówiłam w: J. Wilsz, *Paradygmat systemowy – badania i metody systemowe*, [w:] *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia*, nr XIV, red. T. Lewowicki, J. Wilsz, I. Ziaziun i N. Nyczkało, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa – Kijów 2012, s.125-149. Artykuł ten jest zamieszczony na www.jolantawilsz.pl

³ Th.S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, Fundacja Aletheia, Warszawa 2001, s. 165.

⁴ M. Mazur, *Historia naturalna polskiego naukowca*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1970, s. 11.

wienia się nowej teorii”⁵. Uważam, że odpowiedzią na kryzys w naukach humanistycznych, głównie w psychologii, jest teoria systemów autonomicznych autorstwa M. Mazura⁶, ponieważ pozwala ona między innymi na:

- traktowanie człowieka jako spójną całość, w której procesy informacyjne i procesy energetyczne wzajemnie na siebie wpływają;
- analizę procesów psychicznych zachodzących w człowieku, gdyż są one procesami sterowania, do których ma dostęp cybernetyka, będąca nauką o sterowaniu;
- odróżnienie cech osobowości niezależnych od oddziaływań otoczenia, od cech, które pod wpływem otoczenia mogą się zmieniać;
- określenie czynników determinujących ludzkie zachowania;
- prognozowanie ludzkich zachowań na podstawie znajomości tych czynników.

W poniższej tabeli zamieściłam zwięzłą charakterystykę trzeciego i czwartego etapu ewolucji cywilizacyjnej i przemian, które się w nich dokonały.

TRZECI ETAP EWOLUCJI CYWILIZACYJNEJ	CZWARTY ETAP EWOLUCJI CYWILIZACYJNEJ (era informacji, era wiedzy, era ludzkiej inteligencji)
Spółeczeństwo przemysłowe	Spółeczeństwo postindustrialne: – społeczeństwo informacyjne; – społeczeństwo wiedzy; – społeczeństwo globalne.
Czas trwania: pięćset lat	Czas trwania: sześćdziesiąt lat
Paradygmat deterministyczno-mechanicystyczny , nazywany też: – paradygmatem deterministyczno-naukowym; – paradygmatem kartezjańsko-newtonowski; – paradygmatem konserwatywnego XIX wiecznego sposobu myślenia.	Paradygmat systemowy nazywany też paradygmatem systemowo-cybernetycznym
Nauka tradycyjna: – monodyscyplinarność; – objaśnianie złożonych zjawisk, za pomocą wyodrębnionych z nich prostych elementów.	Nauka nowoczesna: – interdyscyplinarność; – multidyscyplinarność; – badanie elementów i relacji między nimi.
Technologia: maszynowa	Technologie: – cybernetyczne; – informacyjne; – intelektualne.

⁵ Th.S. Kuhn, *Struktura...*, s. 143.

⁶ M. Mazur, *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966.

Aktualnie dla paradygmatu systemowego nie ma alternatywy. Bela H. Banathy – światowy autorytet w dziedzinie badań systemowych, głównie systemów społecznych i edukacyjnych – podkreśla, że „w przeciwieństwie do redukcjonistycznego, deterministycznego i jednokierunkowego myślenia przyczynowo-skutkowego klasycznej nauki, filozofia systemowa wprowadza reorganizację sposobów myślenia. Kreuje ona nowy światopogląd, nowy paradygmat percepcji i wyjaśniania objawiający się w integracji, w myśleniu holistycznym, w poszukiwaniu celów, wspólnych związków przyczynowych i w procesowo zorientowanych badaniach”⁷.

Rozwój nauki nowoczesnej, w ramach której powstało bardzo wiele ścisłych naukowych teorii przyczynił się do postępu naukowo-technicznego na niespotykaną dotąd skalę. I właśnie ten, wykreowany przez naukę postęp, głównie w nowych technologiach informacyjnych – uruchomił procesy globalizacyjne. Jak podkreśla Natasza Lubik „bez nauki nie byłoby globalizacji. Połączenie globalizacji z nauką jest wielostronne. Dzisiejsza komputeryzacja, miniaturyzacja oraz zastosowanie łączności satelitarnej, internetu i światłowodów do przesyłania danych przyczynia się do gwałtownego przyśpieszenia globalizacji”⁸. Ten pogląd N. Lubik skomentowałam następująco: *globalizacji nie byłoby bez nauki nowoczesnej*, która pojawiła się wraz z paradygmatem systemowym. Z systemowego punktu widzenia nauka nowoczesna jest *nauką globalną*⁹.

Procesy globalizacyjne jako konsekwencja paradygmatu systemowego i rozwoju nowoczesnej nauki

W ramach paradygmatu systemowego powstała nowoczesna nauka, której opracowania teoretyczne zostały zastosowane w praktyce – w efekcie pojawiło się wiele nowych technologii, przede wszystkim informacyjnych, które uruchomiły procesy globalizacyjne, to właśnie, jak podkreśla Beata Ociepka, „rewolucja technologiczna, dzięki której tak szybko rozwijają się środki komunikowania jest jedną z sił napędowych globalizacji”¹⁰.

⁷ B.H. Banathy, *Projektowanie systemów edukacji. Podróże w przyszłość*, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1994, s. 43.

⁸ N. Lubik, *Globalizacja jako zjawisko i proces*, „Przegląd Politologiczny”, nr 1/2008, s. 92.

⁹ Opinię tę zamieściłam w będącym w druku artykule pt. *Implikacje dla człowieka i pedagogiki wynikające z rozwoju nauki i procesów globalizacyjnych spowodowanych paradygmatem systemowym*, który zostanie wygłoszony na V Forum Naukowym Polskich i Ukraińskich Pedagogów, które odbędzie się we wrześniu w Krakowie. Artykuł ten jest również zamieszczony na stronie internetowej: <http://ajd.czyst.pl/~jolantawilisz/>

¹⁰ B. Ociepka, *Komunikacyjne ścieżki globalizacji*, [w:] *Wkraczając w XXI wiek między globalizacją a różnicowaniem*, red. E. Stadtmüller, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2003, s. 55.

Według Manuela Castellsa¹¹ w trzecim tysiącleciu pojawił się „nowy świat” i „nowe społeczeństwo”, będące następstwem rozwoju technologicznego. Autorzy pozostający w tym nurcie myślenia, Barbara Krauz-Mozer i Piotr Borowiec¹², zwracają uwagę, że nowy typ struktury społecznej oparty jest na sieciach, i że, w takim sieciowym społeczeństwie mają miejsce nieoczekiwane zmiany, ludzie organizują się wokół sieci zajmujących się przetwarzaniem informacji, dzięki tym sieciom pojawiła się globalna komunikacja, będąca główną przyczyną procesów globalizacji.

Marian Golka, zauważa, że „generalnie, technologie informacyjne są uznawane za jeden z najważniejszych czynników sprawczych współczesnej globalizacji”¹³. Dzięki nim „wskutek łatwości przesyłania obrazu i informacji, świat stał się przejrzysty, mały, przekształcił się w globalną wioskę. Zamiast się rozszerzać, w rzeczywistości się (w świadomości ludzi) pomniejszył”¹⁴.

Pomimo rozbieżnych poglądów na temat globalizacji, jednomyślność panuje w jednej kwestii, że świat należy postrzegać jako całość złożoną ze sprzężonych ze sobą podsystemów oraz, że podstawową cechą problemów globalnych współczesnego świata jest ich niepodzielność, złożoność i współzależność¹⁵. Problematyka globalna wymaga więc globalnego spojrzenia na bardzo złożone problemy o niezliczonej ilości różnego rodzaju aspektów, potrzebuje spojrzenia uogólniającego – syntetyzującego, tzn. systemowego.

Wilhelmina Wosińska zwraca uwagę, że współczesny świat regulowany jest procesami globalizacji, a do pozytywnych jej stron zalicza rosnący poziom wykształcenia społeczeństw, bo właśnie wykształcenie „jest kluczem do przetrwania i pomyślności zarówno jednostek, jak i całych narodów”¹⁶. Autorka ta podkreśla, że „w dzisiejszej dobie wykształcony człowiek nie może jednak pozwolić sobie na ignorancję w sprawie zjawiska globalizacji; wiedza o jej mechanizmach musi stać się częścią ogólnej edukacji. Przenika ona bowiem każdą dziedzinę życia i odciska się zarówno na życiu zawodowym, jak i prywatnym – niezależnie od tego w jakiej części świata przyszło nam się urodzić i żyć. Szczególnym piętnem będzie się ona odciskała, i już to czyni, na młodych pokoleniach – współczesnym i przyszłych”¹⁷.

¹¹ M. Castells, *Spoleczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

¹² B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, *Teorie globalizacji jako przykład braku jednoznaczności współczesnych procesów zmian*, [w:] *Globalizacja – nieznośne podobieństwo? Świat i jego instytucje w procesie uniformizacji*, red. B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 35-37.

¹³ M. Golka, *Cywilizacja współczesna i globalne problemy*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2012, s. 134.

¹⁴ W. Szymański, *Globalizacja wyzwania i zagrożenia*, Difin, Warszawa 2001, s. 29.

¹⁵ M. Golka, *Cywilizacja...*, s. 164.

¹⁶ W. Wosińska, *Oblicza globalizacji*, Wydawnictwo Smak Słowa, Sopot 2008, s. 22.

¹⁷ Tamże, s. 11.

Według Władysława Szymańskiego „proces przechodzenia do gospodarki postindustrialnej, to przechodzenie od gospodarki, w której strategicznym bogactwem był kapitał, do gospodarki, w której takim bogactwem jest wiedza i informacja”¹⁸, która powstaje w ludzkich umysłach. Dlatego też wzrastać będzie ranga „kapitału ludzkiego” i „jeśli pracodawcy chcą mieć twórczych, przedsiębiorczych i efektywnych pracowników o wysokim stopniu «kapitału intelektualnego», powinni przede wszystkim zatrudniać ludzi odpowiednich, tzn. takich, których wartości stałych indywidualnych cech osobowości odpowiadają cechom pożądanym u pracownika na danym stanowisku, gdyż gwarantują one prawidłową realizację funkcji na tym stanowisku. Aby tacy pracownicy byli efektywni powinno kierować się do nich odpowiednio dobrane oddziaływania, zindywidualizowane ze względu na wartości tych ich cech, bo głównie takie oddziaływania skutecznie stymulują twórczą aktywność człowieka i przyczyniają się do wzrostu jego «kapitału intelektualnego»”¹⁹.

Oczekiwania wobec człowieka w globalizującym się świecie – aspekty psychologiczne

Ludzie muszą nauczyć się żyć w globalnej cywilizacji. Czy oznacza to konieczność całkowitego dostosowania się do wszelkiego rodzaju zmian zachodzących wokół? Wielu specjalistów tak uważa, powszechna jest opinia, że globalizacja wymaga od człowieka elastyczności, gdyż bezustannie pojawiają się zmiany. Eugeniusz Kośmicki zwraca uwagę, że gospodarka wymaga „«elastycznego człowieka», który ciągle jest gotowy do podjęcia nowych zadań i zawsze jest gotowy zmienić miejsce pracy, jej formę czy miejsce zamieszkania”²⁰. Autor ten uważa, że duże zagrożenie dla przyszłego pokolenia pojawia się, „gdy do życia rodzinnego wniknęły prawa rynku i ekonomii opartej tylko na krótkim okresie czasu i maksymalnej elastyczności”²¹.

W związku z dostępem każdego człowieka do potrzebnych mu informacji, np. dzięki internetowi, każdy powinien rozwijać umiejętności operowania informacjami, tzn. między innymi umiejętność analizowania, wyciągania wniosków, umiejętność tworzenia nowych informacji i stosowania ich w praktyce. Wymienione operacje wymagają kreatywności, bardzo dużej łatwości kojarzenia wszelkiego rodzaju informacji, przedsiębiorczości itp. Każda jednostka „będzie musiała być twórcza, elastyczna, łatwo się adaptująca, szybko myśląca, zdolna do przyswajania informacji z ogromną szybkością, inteligentna, świadoma i zaangażowana w

¹⁸ W. Szymański, *Globalizacja...*, s. 29.

¹⁹ J. Wilsz, *Kapitał intelektualny przedsiębiorstwa w kontekście stałych indywidualnych cech osobowości pracowników*, „Studia Ekonomiczne”, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 110, 2012, s. 139.

²⁰ E. Kośmicki, *Humanistyczny wymiar globalizacji*, „Dziś. Przegląd Społeczny”, nr 1 (160), styczeń 2004, s. 31.

²¹ Tamże, s. 31.

rozwój swoich licznych inteligencji”²². Tony Buzan, Tony Dottino i Richard Israel uważają, że posiadanie wymienionych cech „pozwoli wszystkim ludziom rozwijać, wyrażać i wykorzystywać w praktyce swój dotąd niedoceniany kapitał intelektualny”²³.

Tyle optymizmu, co cytowani wyżej autorzy, nie ma Brunon Bartz, który zauważa, że obecnie tylko na naszym kontynencie mamy do czynienia z „zanikającym etosem pracy, przedsiębiorczości i w ogóle kreatywności, a tym samym z hamowaniem rozwoju w zaspokajaniu najżywniejszych potrzeb ludzkich”²⁴.

Ponieważ „przedsiębiorstwa, aby osiągać sukcesy na współczesnym globalnym rynku, muszą mieć możliwość korzystania z wiedzy i kreatywności każdego pracownika”²⁵, potrzebują zatrudniać osoby dobrze wykształcone, które bezustannie będą zwiększać zakresu swych umiejętności – chodzi przede wszystkim o umiejętności pozwalające im na niezależne funkcjonowanie, polegające na samodzielnym rozwiązywaniu problemów decyzyjnych, tzn. podejmowaniu decyzji postulacyjnych, optymalizacyjnych i realizacyjnych. Konieczna jest do tego umiejętność rozwiązywania problemów poznawczych, gwarantująca dobrą znajomość zagadnień, których dotyczą podejmowane decyzje, a to wymaga bezustannego obserwowania i poznawania ciągle zmieniającego się otoczenia. Jak prognozują T. Buzan, T. Dottino, R. Israel zwykli ludzie będą liderami, gdyż „szefowie nowoczesnych firm nie są już w stanie samodzielnie wymyślać najlepszych rozwiązań problemów, które pojawiają się codziennie”²⁶. Przemawiający za tym argument przytacza Józef Penc, który zwraca uwagę, że „dotrzymanie kroku zewnętrznej konkurencji wymagać będzie kompleksowego stosowania wiedzy, jej wykrywania i tworzenia nowej wiedzy oraz wykorzystania jej w postaci umiejętności i innowacji”²⁷. Z zacytowanych opinii wynika, że oczekiwania wobec pracownika w globalizującym się świecie będą bezustannie rosły, ponieważ „współczesna organizacja potrzebuje bowiem przede wszystkim ludzi, którzy posiadają «środki produkcji» w postaci kompetencji”²⁸. Również Jeff Taylor i Doug Hardy²⁹ zauważają istotne zmiany dotyczące kompetencji pracowników, przewidują, że w przyszłości pracownik będzie musiał w większym stopniu polegać na sobie, podnosić poziom swoich umiejętności oraz być gotowy w każdej chwili na przekwalifi-

²² T. Buzan, T. Dottino, R. Israel, *Zwykli ludzie – liderzy*, Wydawnictwo MUZA S.A., Warszawa 2008, s. 15.

²³ Tamże.

²⁴ B. Bartz, *Zjawiska globalizacyjne kształtujące współczesną politykę oświatową i przygotowanie ludzi do pracy*, „Oświatowiec” 1-2/08, s. 25.

²⁵ T. Buzan, T. Dottino, R. Israel, *Zwykli ludzie...*, s. 17.

²⁶ Tamże, s. 20.

²⁷ J. Penc, *Zarządzanie w warunkach globalizacji*, Centrum Doradztwa i Informacji Difin, Warszawa 2003, s. 9.

²⁸ M. Gableta, *Człowiek i praca w zmieniającym się przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław 2003, s. 207.

²⁹ J. Taylor, D. Hardy, *Jak efektywnie poszukiwać pracy. Wykorzystanie metody firmy Monster*, tłum. J. Kardaszewski, Oficyna Ekonomiczna, Oddział Polskich Wydawnictw Profesjonalnych Sp. z o.o., Kraków 2006, s. 28.

kowanie się, gdyż „od pracowników oczekuje się mistrzostwa nie tylko w jednym rodzaju pracy, ale zdobycie całego konglomeratu umiejętności, które nieustannie trzeba doskonalić, oraz uczestniczenia w organizowaniu możliwie najlepszego sposobu wykonywania pracy”³⁰.

Należy oczekiwać, że „znaczenie kapitału ludzkiego będzie rosło, ze względu na potrzebę posiadania przez pracownika bardzo szerokiego zakresu wiedzy i konieczność wykorzystywania jej w podejmowanych działaniach”³¹, ale niestety spośród problemów, z którymi borykają się przedsiębiorstwa, w dalszym ciągu problem ludzkich zasobów pracy „wydaje się nie być dostatecznie doceniany. Jest on jednak najważniejszy, gdyż w przeciwieństwie do zasobów materialnych «zasoby intelektualne» są niewyczerpane i tu właśnie tkwią największe rezerwy”³².

W związku z zapotrzebowaniem na pracowników, „którzy potrafią wypełniać coraz więcej zadań i błyskawicznie przystosować się do zmienionych warunków”³³ oraz umiemy rozwiązywać coraz bardziej złożone problemy wymagające wiedzy, kreatywności, samodzielności, konieczne jest uczestnictwo tych pracowników w procesach edukacji ustawicznej.

Reasumując powyższe rozważania dotyczące oczekiwań wobec przyszłego pracownika można się spodziewać, że „będzie zwiększało się zapotrzebowanie na pracowników krytycznych, z wyobraźnią, bardziej zindywidualizowanych, o wysokim poziomie inteligencji, umiemy skutecznie przetwarzać informacje, zdolnych do samodzielnej i odpowiedzialnej pracy, dającej możliwość wykorzystania wszystkich swoich atutów, chcących i umiemy podejmować samodzielne decyzje, poszukujących w pracy głębszego sensu oraz otwartych na proces kształcenia”³⁴.

Od współczesnych pracowników oczekuje się:

- skutecznego wykorzystywania wiedzy do rozwiązywania problemów globalnych;
- przedsiębiorczości, która sprzyja podejmowaniu przez człowieka innowacyjnych działań; coraz częściej wymagana jest **p r z e d s i ę b i o r c z o ś ć i n t e l e k t u a l n a**, która „dotyczy ludzi dobrze wykształconych i stale uczących się, którzy tworzą nową wiedzę, mogącą mieć praktyczne zastosowanie”³⁵;
- kreatywności, pozwalającej na generowanie oryginalnych, nowatorskich pomysłów;

³⁰ D.P. Schultz, S.E. Schultz, *Psychologia a wyzwania dzisiejszej pracy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 33.

³¹ J. Wilsz, *Teoria pracy. Implikacje dla pedagogiki pracy*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 47.

³² J. Wilsz, *Rola właściwości sterowniczych przy rozwiązywaniu problemów kadrowych*, „Humanizacja Pracy” 1987, nr 3, s. 44.

³³ A. Toffler, *Trzecia fala*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1997, s. 573.

³⁴ J. Wilsz, *Teoria...*, s. 48.

³⁵ J. Penc, *Systemowe zarządzanie organizacją. Nowe zadania, funkcje i reguły gry*, Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policyjnej w Szczytnie, Szczytno 2007, s. 504.

- elastyczności myślenia, pozwalającej na oderwanie się od powszechnie obowiązujących schematów;
- umiejętności uczenia się i doskonalenia.

Według Karla Steinbucha jednostka powinna:

1. być gotowa do stałego uczenia się;
2. dysponować zdolnością do logicznego, analitycznego, krytycznego, strukturalnego myślenia;
3. posiadać zdolność do myślenia dyspozytywnego (stosunek do czasu, środków, organizacji);
4. zdobywać umiejętności komunikacji i kooperacji;
5. być wytrzymałą fizycznie i psychicznie;
6. być dokładną w wykonywaniu zadań, zdolną do koncentracji;
7. być zdolną do obrony przed alienacją i manipulacją;
8. umieć racjonalnie rozwiązywać konflikty;
9. być gotową do respektowania wolności i odmienności innych, tolerancyjną na wszystkich płaszczyznach kontaktów międzyludzkich;
10. widzieć świat holistycznie³⁶.

Nie mogę oprzeć się wrażeniu, że jest to kolejna lista „pobożnych życzeń”, określająca cechy pożądane u idealnego człowieka. Niestety w rzeczywistości idealnych ludzi nie ma, każdy posiada określone, tylko jemu właściwe, predyspozycje i na ich podstawie można prognozować: jaki może być? Uważam, że udzielanie odpowiedzi na pytanie: jaki powinien być człowiek? z naukowego punktu widzenia, nie ma sensu.

Zdania psychologów na powyższy temat są podzielone. Totalna krytyka psychologii przez przedstawicieli tej dyscypliny³⁷, nie daje nadziei, by psychologia była w stanie, na obecnym etapie swojego rozwoju, pomóc ludziom skutecznie rozwiązywać problemy psychologiczne, które pojawiają się wraz z postępującą globalizacją. Chodzi przede wszystkim o znajomość własnej osobowości oraz osobowości innych ludzi, znajomość procesów wewnętrznych zachodzących w człowieku, jego cech osobowości, które pełnią różne funkcje sterownicze – a to wszystko po to, by skutecznie sterować samym sobą oraz ludźmi ze swego globalnego otoczenia.

³⁶ Cytuję za A. Sepkowskiego, *Człowiek a przyszłość*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 267-268.

³⁷ Wiele krytycznych opinii na temat wartości naukowej psychologii zacytowałam w będącym w druku artykule pt. *Implikacje dla człowieka i pedagogiki wynikające z rozwoju nauki i procesów globalizacyjnych spowodowanych paradygmatem systemowym*, który wygłoszę na V Forum Naukowym Polskich i Ukraińskich Pedagogów, we wrześniu w Krakowie. Artykuł ten jest zamieszczony na www.jolantawilsz.pl

Implikacje dla pedagogiki i edukacji wynikające z postępującej globalizacji

Aby pracownicy spełnili stawiane im wymagania, powinni być do tego odpowiednio przygotowani w procesie edukacyjnym, którego głównym zadaniem jest przecież przygotowanie człowieka do funkcjonowania, przede wszystkim, zawodowego, w globalizującym się świecie, gdyż w gospodarce globalnej, na co wcześniej zwracałam uwagę, „najważniejszymi zasobami przedsiębiorstwa nie są już surowce, kapitał czy wartości materialne, lecz pracownicy, ich wiedza, kwalifikacje i motyw, którymi kierują się w swoim dążeniu do lepszej pracy, zmiany i postępu”³⁸.

Na globalizację edukacji wpływa popyt ze strony firm na dobrze wykształconych pracowników. Proces edukacyjny powinien tak przygotować ludzi do funkcjonowania w przyszłości, aby byli w stanie na przestrzeni całego życia zaspokajać jak najwięcej własnych potrzeb, w jak najszerszym zakresie. Ukierunkowanie edukacji na zaspokajanie ludzkich potrzeb, jest szczególnie ważne dziś w dobie globalizacji, której skutki negatywne odbijają się na ludziach. Bez koordynacji pedagogiki i edukacji z problemami społecznymi i gospodarczymi zabraknie odpowiedniego gruntu do wykorzystywania potencjalnych możliwości tkwiących w człowieku oraz jego środowisku.

Na zmiany w systemie nauczania w społeczeństwach informacyjnych mają wpływ różne czynniki, między innymi:

- zmienność współczesnego świata, szczególnie globalizacja kultury, edukacji, nauki i ekonomii;
- elementy współczesnej wiedzy i umiejętności egzystencjonalne i zawodowe, potrzebne człowiekowi dziś i w przyszłości, gdyż wyznaczają jego kompetencje cywilizacyjne;
- zmieniająca się struktura potrzeb uczących się generacji;
- orientacja we współczesnych problemach świata, rozumienie go i działanie w nim³⁹.

Przekształcenia systemu edukacji powinny uwzględniać wszystkie czynniki, które wpływają na ten system, ponieważ czynniki te bezustannie zmieniają się – reformowanie systemu edukacji powinno być procesem ciągłym.

Brunon Bartz zauważa, że w wielu krajach wysoko rozwiniętych obserwuje się symptomy pogorszenia się warunków zdobywania wykształcenia i obniżenia jego jakościowego poziomu, a oświatę w dalszym ciągu traktuje się jako sferę wydatków, a nie jako inwestycję w

³⁸ J. Penc, *Nowe zarządzanie w nowej gospodarce*, SLG International Training Center, Warszawa 2010, s. 20.

³⁹ M. Dembinska, *Edukacja i kultura wobec wyzwań globalnych współczesnego świata*, „Przegląd Politologiczny”, nr 1, 2007, s. 39-40.

przyszłość, podkreśla, że dzieje się to wszystko, tak jakby nie było wiadomo, że adekwatna do naszych czasów edukacja:

- ma fundamentalne znaczenie dla budowy i rozwoju demokratycznych społeczeństw;
- jest rodzajem uniwersalnych praw człowieka, ponieważ służy przekazywaniu wiedzy i umiejętności, daje siłę do samorefleksji, podejmowania decyzji i konstruowania lepszego życia;
- przyczynia się w sposób jednoznaczny i wymierny do wzrostu gospodarczego, podwyższenia produktywności, rentowności i przeciętnej płacy;
- przychodzi w sukurs kształtowaniu poczucia przynależności do społeczeństwa światowego, bez którego trudno będzie rozwiązywać globalne i lokalne problemy;
- jest najskuteczniejszym narzędziem do walki z biedą i nierównością społeczną oraz kanwą trwałego rozwoju;
- ma znaczący wpływ na bezpośrednie i pośrednie korzyści niematerialne w postaci lepszego zdrowia, niższego stopnia kryminalności;
- przyczynia się do większego zaufania do ludzi i społeczeństwa czy dążenia do międzyludzkiej współpracy⁴⁰.

Radosław Rybkowski, zauważa, że „zjawiskiem, które przyśpiesza globalizację w szkolnictwie wyższym, jest rosnące zapotrzebowanie na wykształconych pracowników”⁴¹. Przyznaje, że „globalizacja w szkolnictwie wyższym jest procesem nieuniknionym, a odwołując się do modelu potrójnej spirali – zaangażowane są w niego przemysł (czyli szerzej – gospodarka), państwo i same uczelnie. O ile działanie gospodarki jest dość przewidywalne, gdyż jej celem jest takie wykorzystanie globalizacji rynków, by zwiększyć zyski firm, a pośrednio obywateli i budżetu państwa, o tyle pozostałe dwa podmioty mają zdecydowanie szersze pole działania”⁴².

Wacław Śmid, który uważa, że ponieważ istota procesów globalizacyjnych jest natury innowacyjnej, kreatywnej, czy też twórczej i że mają one niejako w „tle” wiele procesów informacyjnych, to „właśnie procesy informacyjne – na zasadzie sprzężenia zwrotnego – mogą decydować o uczeniu się innowacyjności, czyli o globalnej e d u k a c j i.”⁴³

⁴⁰ B. Bartz, *Zjawiska globalizacyjne kształtujące współczesną politykę oświatową i przygotowanie ludzi do pracy*, „Oświatowiec” 1-2/08, s. 38.

⁴¹ R. Rybkowski, *Uczelnie wobec globalizacji*, [w:] *Globalizacja – nieznosne podobieństwo? Świat i jego instytucje w procesie uniformizacji*, red. B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 392.

⁴² Tamże, s. 408.

⁴³ W. Śmid, *Marketing pod presją globalizacji*, Agencja Wydawnicza Placet, Warszawa 2002, s. 31.

Według Agnieszki Cybal-Michalskiej „w dynamice globalnych zmian dokonujących się niemal we wszystkich sferach życia politycznego, gospodarczego i społeczno-kulturowego, w których dostrzega się nieuchronność uniformizmu i ekspansję dyferencjacji, edukacyjny wymiar tych procesów będzie skoncentrowany na rozwoju aktywnego społeczeństwa ogólnoswiatowego”⁴⁴.

W globalnej rzeczywistości oczekuje się wszechstronności człowieka. Według Thomasa L. Friedmana „wszechstronniacy wykorzystują swoje umiejętności w coraz większej liczbie nowych sytuacji, zdobywając kolejne umiejętności, budując relacje i przyjmując nowe role. Potrafią nie tylko przystosować się do nowych sytuacji, ale także nieustannie się uczyć i rozwijać”⁴⁵ – edukacja powinna więc przygotowywać człowieka wszechstronnego, który będzie posiadał wymienione umiejętności.

Federico Mayor zwraca uwagę, że „posługiwanie się nowoczesną technologią oraz przyswajanie naukowej wiedzy podlegającej ustawicznej odnowie wymagają zdolności adaptacyjnych do zmieniających się warunków oraz woli poznania; cechy te i umiejętności systemy edukacyjne powinny rozwijać”⁴⁶, podkreśla też, że obecnie ważne jest przede wszystkim rozwijanie zdolności uczenia się, „edukacja powinna formować jednostki zdolne, które potrafią uczyć się, do samodzielnej nauki”⁴⁷, gdyż obecnie jest to ważniejsze od gromadzenia informacji oraz, że „szkoła powinna rozwijać zdolności i talenty właściwe każdej jednostce, zrywając w ten sposób z modelem ujednoczonej szkoły, narzucającej prawie identyczny przebieg nauki wszystkim uczniom”⁴⁸.

Zagrożeniem dla globalizującego się społeczeństwa jest manipulacja społeczna, stanowiąca podstawę globalnego kapitalizmu. Eugeniusz Kośmicki zauważa, że „jej przejawy stwierdza się obecnie we wszystkich zjawiskach życia społecznego”⁴⁹. Aby jej nie ulegać, obnażyć i przeciwstawić się wszelkim oznakom manipulacji, nie wystarczą tylko odpowiednie cechy osobowości, konieczna jest wiedza o ludzkiej psychice, o procesach i mechanizmach sterowana – zawarta w nauce o sterowaniu. Wiedzę tę i umiejętność jej stosowania powinien człowiek nabywać w procesie edukacyjnym.

Stanisław Butryn przytoczył opinie Alberta Einsteina, dotyczące procesu edukacyjnego mówiące, że w szkole człowiek powinien zdobyć przede wszystkim umiejętność samodziel-

⁴⁴ A. Cybal-Michalska, *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata. Studium socjopedagogiczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2006, s. 15.

⁴⁵ T.L. Friedman, *Świat jest płaski. Krótka historia XXI wieku*, „Rebis”, Poznań 2006, s. 60.

⁴⁶ F. Mayor, *Przyszłość świata*, Wydano Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001, s. 387.

⁴⁷ Tamże, s. 388.

⁴⁸ Tamże, s. 390.

⁴⁹ E. Kośmicki, *Humanistyczny...*, s. 35.

nego myślenia i ogólną sprawność intelektualną i oraz praktyczną. Są to czynniki o wiele ważniejsze od konkretnej specjalistycznej wiedzy, która nie jest w stanie zaspokoić potrzeb pojawiających się w różnorodnych i skomplikowanych warunkach ludzkiego życia. Zdaniem A. Einsteina, istota kształcenia nie polega na wpajaniu wiedzy faktograficznej, lecz na ćwiczeniu umysłu, aby człowiek był zdolny do samodzielnego dochodzenia do takiej wiedzy, której nie ma w podręcznikach⁵⁰ – te wskazówki A. Einsteina, których nie uwzględniono w systemie edukacyjnym za jego życia, dziś, ze względu na ich ponadczasową wartość i aktualność, powinny zostać wdrożone do systemu edukacji globalnej.

Ewa Teodorowicz-Hellman⁵¹ – pracownik naukowy Stockholms Universitet, rozpatrując perspektywę rozwoju humanistyki, analizuje jej rolę we współczesnym świecie, z perspektywy swych doświadczeń, stwierdza, że nauki humanistyczne straciły w ciągu kilku ostatnich dziesięcioleci zupełnie na znaczeniu i prestiżu, sugeruje, że spowodowało to wprowadzenie – jako nadrzędnego celu kształcenia na wszystkich poziomach nauczania – **myślenia krytycznego i efektywnego** (myślenie **krytyczne** – stawiające wszystkie prawdy pod znakiem zapytania oraz myślenie **efektywne** – pozwalające na szybkie rozwiązywanie problemów). Zasady myślenia krytycznego i efektywnego wymierzyły niemal śmiertelny cios tym dziedzinom wiedzy. Zainteresowanie studentów wzbudza jedynie literatura będąca materiałem do analiz psychologicznych i socjologicznych, które warto znać, aby lepiej poznać samego siebie i swoje środowisko. Dzieje się tak, gdyż społeczeństwo, które wychowane jest w imię ideałów efektywności myślenia, nie ma zrozumienia dla nauk pozbawionych aspektu praktycznego – dlatego też współczesna edukacja powinna bardziej koncentrować się na zastosowaniu wiedzy teoretycznej z dziedziny nauk humanistycznych w praktyce.

Federico Mayor podaje kierunki i zalecenia dla systemu edukacji w dobie globalizacji, wymienia między innymi:

- promowanie edukacji dla wszystkich w ciągu całego życia;
- konieczność popierania przez system edukacyjny, każdej osobistej inicjatywy zdobywania wiedzy i jej metod oraz oferowania wszystkim kształcenia podstawowego;
- organizowanie pluralistycznego systemu edukacji, w różnych etapach życia człowieka, zarówno pod względem metod, przebiegu nauki, tradycyjnych i nowoczesnych środków, jak i czasu;

⁵⁰ S. Butryn, *Albert Einstein o nauce, jej funkcjach i celach*, „Zagadnienia Naukoznawstwa”, 3 (189), 2011, s. 350.

⁵¹ E. Teodorowicz-Hellman, *Status Nauk Humanistycznych*, [w:] *Humanistyka a przyszłość humanistyki*, red. E. Bem-Wiśniewska, Wydano nakładem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003, s. 84-85.

- utworzenie światowej sieci edukacji dostępnej dla wszystkich, bez jakichkolwiek granic lub ograniczeń⁵².

W świetle *Memorandum Komisji Europejskiej*⁵³ oraz innych dokumentów, w sprawie edukacji przez całe życie, która pozwoli wyposażyć obywateli w narzędzia umożliwiające im skuteczne radzenie sobie z konsekwencjami globalizacji, technologią cyfrową, postępem w nauce i technice oraz innymi czynnikami, które pojawiają się w zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej, ogromnego znaczenia nabiera aktywność edukacyjna ludzi w prawidłowo zorganizowanym systemie edukacji.

Zakończenie

W zakończeniu zamieszczę kilka swoich, wcześniej opublikowanych⁵⁴, wypowiedzi na temat edukacji:

- system edukacji funkcjonuje w zintegrowanej i intensywnie zmieniającej się rzeczywistości, którą należy traktować jako jego otoczenie, na jego efektywność wpływa więc nie tylko stopień, w jakim jest on w stanie przystosować się do zachodzących zmian, ale również stopień, w jakim jest w stanie kreować przyszłą rzeczywistość. Zgodnie z paradygmatem systemowym wizja przyszłego systemu edukacji powinna być nakreślona w oparciu o prognozowaną wizję przyszłego otoczenia społecznego, które ta edukacja wykształtuje. Należy tu podkreślić, że ponieważ charakter zmian dokonujących się w rzeczywistości jest interdyscyplinarny, problemy systemu edukacji powinny być rozpatrywane w kategoriach systemowych;
- ze względu na interdyscyplinarność wszystkich problemów, którymi zajmuje się pedagogika, powinna ona korzystać z dorobku innych dziedzin nauki, przede wszystkim z psychologii. Dlatego zarzut, że dziedzina nauki jaką jest pedagogika, nie jest nowoczesna i w dalszym ciągu pozostaje tradycyjna, powinien być kierowany do psychologów funkcjonujących w ramach psychologii klasycznej, ponieważ psychologia ta kształtuje poglądy pedagogów, można więc powiedzieć, że „j a k a p s y c h o l o g i a t a k a p e d a g o g i - k a”; ponieważ pedagodzy: naukowcy i praktycy proponują dla procesu edukacyjnego różne rozwiązania, jednakże ich widocznych efektów brak, na pytanie: jakie są przyczyny

⁵² F. Mayor, *Przyszłość...*, s. 398.

⁵³ Dokument Komisji Wspólnot Europejskich: *Memorandum dotyczące kształcenia ustawicznego*, Bruksela, 30.10.2000, SEC(2000) 1832.

⁵⁴ Głównie w artykule: J. Wilsz, *Przemiany edukacyjne z punktu widzenia podejścia systemowego i koncepcji stałych indywidualnych cech osobowości człowieka*, [w:] *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia*, red. T. Lewowicki, J. Wilsz, I. Ziaziun, N. Nyczkało, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa – Kijów 1999 oraz w artykułach w corocznie wydawanych, z inicjatywy pana profesora Kazimierza Denka, monografiach z cyklu: *Edukacja jutra*.

ny? odpowiedź: jaka nauka, taka praktyka, (tzn. „j a k a n a u k a p e d a g o g i c z n a , t a k i p r o c e s e d u k a c y j n y”);

- na filozofię przemian edukacyjnych w największym stopniu powinny wpływać te idee i trendy, które pozwolą najskuteczniej zaspokajać potrzeby społeczne i indywidualne w zakresie edukacji, sprzyjającej rozwojowi człowieka i przygotowującej go do ciągłego samorozwoju koniecznego do sprawnego funkcjonowania w zmieniającej się rzeczywistości, przede wszystkim w życiu zawodowym, które zmusza do samodzielnego podejmowania i realizowania kompleksowych decyzji, a więc do wypełniania wszystkich funkcji sterowniczych: postulatora, optymalizatora i realizatora;
- struktury hierarchiczne są szczególnie szkodliwe w obszarze oświaty, gdyż narzucają odgórnie przyjęte rozwiązania, które nie uwzględniają indywidualnych oczekiwań i potrzeb podmiotów edukacji, ponieważ cechuje je uniformizm, zachowawczość, autorytaryzm itd. Struktury te sprzyjają dominacji adaptacyjnej doktryny edukacyjnej, usiłującej przystosowywać młodzież do zastanej rzeczywistości;
- system edukacji powinien przygotowywać ludzi do twórczego funkcjonowania w systemach społecznych, gdyż tylko takie funkcjonowanie stanowi warunek twórczego rozwoju tych systemów. Podstawową funkcją edukacji powinno więc być nauczanie i wychowanie służące temu celowi, przez stworzenie warunków zapewniających każdemu uczącemu się twórczy rozwój i przygotowanie do dalszego całościowego rozwoju, dzięki któremu będzie w stanie efektywnie funkcjonować na przestrzeni całego życia;
- system edukacji powinien być zindywidualizowany przede wszystkim ze względu na wartości stałych indywidualnych cech osobowości człowieka, ponieważ cechy te są niezależne od oddziaływań otoczenia, a więc nie można ich zmieniać w procesie edukacyjnym (można je traktować jako predyspozycje, również zawodowe) – należy do nich dostosować ten proces; w im większym stopniu proces nauczania jest dostosowany do tych cech, tym większą wywołują aprobatę i zainteresowanie ucznia i pozwala osiągnąć optymalne rezultaty w procesie nauczania; niestety dotychczasowe oddziaływania szkoły sprowadzają się zbyt często do stosowania przymusu nie dającego zadowalających rezultatów. Uczniów nakłania się do działań niezgodnych z wartościami ich stałych indywidualnych cech osobowości, równie często uniemożliwia się im działania zgodne z wartościami tych cech. Ponieważ takie oddziaływania zakłócają naturalny pełny rozwój ucznia, powinny być wyeliminowane i zastąpione oddziaływaniami o charakterze stymulującym i inspirującym jego samodzielne, aktywne i twórcze zachowania, powinny więc sprowadzać się głównie do

wspomagania rozwoju ucznia zgodnego z jego wrodzonymi predyspozycjami, które stanowią stałe indywidualne cechy jego osobowości;

- system edukacji uwzględniający rolę i funkcje stałych indywidualnych cech osobowości człowieka w procesie nauczania i wychowania oraz ich rolę w przystosowywaniu się uczniów do tego procesu, powinien być w stanie zaspokajać ich potrzeby i pragnienia, urzeczywistniać możliwości rozwojowe i aspiracje, stworzyć im warunki i perspektywy osiągnięcia szczytów możliwości w dalszym życiu oraz dać gwarancję efektywnego funkcjonowania w przyszłości w stale ewoluującej rzeczywistości oraz stworzyć podstawę i warunki ustawicznego rozwoju intelektualnego i spowodować, że będzie on nie tylko znacznie bardziej humanistyczny, ale również efektywniejszy i to w dużej mierze dzięki temu, że uczyni egzystencję ludzką bardziej humanistyczną.